

The Position of Rural-urban Relations in Changing the Physical-spatial Characters of Rural Settlements in the Central District of the Ahvaz County (Khuzestan)

Marjn Sharafi¹, Abbas Saidi^{*2}, Bizhan Rahmani³

1- PhD Student in Geography and Rural Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

2- Professor of Geography and Rural Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

3- Associate Professor of Geography and Rural Planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Received: 21 March 2022

Accepted: 30 July 2022

Extended Abstract

Introduction

In recent decades, the rapid urbanization and uneven growth of inefficient urban centers, especially, on the one hand, and the underdevelopment of rural areas on the other, as well as the complex interplay of rural-urban areas, have emerged.

Therefore, particular attention to inter-settlement relations, with an emphasis on settlement integration and striving for constructive relations, eventually establishing rural-urban links. Although scholarly studies of urban-rural relations in Iran rely primarily on the studies of Hans Bobek (1938 and 1948) and Eckart Ehlers (1975a, 1975b, 1976a, 1976b), the global history of the debate about the obligation to integrate the human settlements, based on settlement networks should be further searched in the discussions of Walter Christaller (1933).

Methodology

The main research method is deductive method, based on the framework of the spatial arrangement approach with emphasis on the characteristics of the regional networks. In this regard, the collection of the necessary information and data was based on two methods: documentation-library data collections and field methods, based on interviews and use of questionnaires, in particular to identify different spatial flows in the area and their impacts on rural and urban linkages. Similarly, in the analysis and presentation of the findings, GIS and SPSS software have been used.

Results and Discussion

In recent years, at the level of developing countries, the emphasis on the need to improve these relations and the establishment of rural-urban links in the form of regional networks, refers mainly to the studies of Douglas (1998) and in Iran, it goes back to the first study in this regard (Saidi, 2003) and the subsequent studies (Ibid, 2011 and 1999).

The study area after the Islamic Revolution (1979), especially in the last decades, was like many other areas, under the influence of various socio-cultural, economic and political factors and

*. Corresponding Author (Email: abbsaidi@gmail.com).

Copyright © 2022 Journal of Geography. This is an **Open Access** article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution- noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages provided the original work is properly cited.

forces, and thus witnessing the physical-spatial transformation of rural settlements and therefore changes in their longstanding relationships with urban centers, especially the central cities.

The result of such developments has been manifested in the form of various social, economic and population flows. So, the main issue of this research is the extent to which these developments have been able to pave the way for positive physical-spatial developments in the area and, as a result, to complement complementary Reciprocal rural-urban relations and links. Thus, the main research questions are how rural-urban relations have affected the physical-spatial development of rural settlements and how can these existing relations be transformed into complementary relations and Reciprocal rural-urban links?

Conclusion

The results show that due to some structural problems, e.g. irreconcilable administrative-political divisions and some structural weaknesses of villages in the periphery of the main city, despite the physical-spatial changes of rural and urban settlements, the necessary conditions for the actualization the necessary spatial functions could not develop to more coherently and complementary form, emerging reciprocal relations and links between rural and urban settlements. What has contributed to this situation has been the lack of spatial planning in line with the physical and socio-economic conditions of the area.

Keywords: Rural-urban Relations; Spatial Flows; Physico-spatial Changes; Peripheral Villages around Ahvaz

جایگاه روابط روستایی - شهری در تحول کالبدی - فضایی روستاهای بخش مرکزی شهرستان اهواز (خوزستان) *

مرجان شرفی - دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
عباس سعیدی^۱ - استاد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
بیژن رحمانی - دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۱

چکیده

تعاملات روستایی و شهری در برنامه ریزی و آینده نگری مطالعات شهری و روستایی از اهمیت بسیاری برخوردار است. به گونه ای که کوچکترین خلل در این روند منجر به برهم خوردن نظم در سطوح ساختار فضایی می شود. محدوده مورد مطالعه در چند دهه اخیر به خصوص بعد از انقلاب اسلامی تحت تأثیر عوامل و نیروهای مختلف اقتصادی و اجتماعی از جمله نیروها و جریان ها و پیوند های روستایی شهری و ارتباطات عمیق و زیاد با شهر اهواز دچار تحولات کالبدی فضایی شده است. در پژوهش مورد نظر برای سنجش متغیر مستقل (روابط روستا و شهر) و متغیر وابسته (تحولات کالبدی-فضایی) از پرسشنامه که از خانوار های روستایی پر شده است استفاده گردیده است. روابط روستا و شهر از جریان های مختلف شکل می گیرد که هر کدام در پرسشنامه با گویه های مختلف بدست آمده اند. سپس نقش آنها بر دگرگونی الگوی کالبدی-فضایی را می سنجیم با استفاده از داده های بدست آمده و آزمون رگرسیون میزان تأثیر گذاری بدست آمده است. بیشترین جریان، مربوط به جریان جمعیت و جابه جایی ساکنین از روستا به شهر بوده است. که به دلایل مختلف می تواند شکل گرفته باشد و بعد از آن تعاملات مربوط به مسائل بهداشت و پزشکی نیز قرار دارد. با توجه به مشاهدات کمبود خدمات پزشکی و دارویی و بهداشتی دلیل مناسبی برای مراجعه به شهر اهواز می تواند باشد. کمترین جریان، خدمات خدمات خوراکی و تغذیه، خدمات توزیعی و فنی و ساختمانی است. با توجه به شکل گیری جریانات مختلف بین روستا و شهر، یک سویه بودن به سمت سکونتگاههای شهری و عدم شکل گیری پیوندهای روستایی - شهری به خصوص در ناحیه مورد نظر پژوهش کلانشهر اهواز و روستاهای پیرامونی و به دنبال آن تحولات شکل گیری شده است. تعاملات روستایی و شهری در برنامه ریزی و آینده نگری مطالعات شهری و روستایی از اهمیت بسیاری برخوردار

واژگان کلیدی: روابط روستایی-شهری، جریان های فضایی، تحولات کالبدی-فضایی، روستاهای پیرامونی شهر اهواز.

*. این مقاله مستخرج از رساله دکتری خانم شرفی به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه شهید بهشتی می باشد.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، روند شتابان شهرگرایی و رشد ناموزون شهرهای ناکارآمد بویژه در کشورهای در حال توسعه، از یک سو و توسعه‌نیافتگی عرصه‌های روستایی، از سوی دیگر، در کنار تعامل پیچیده عرصه‌های شهری و روستایی، زمینه‌ساز توجه ویژه به روابط بیناسکونتگاهی، با تاکید بر یکپارچگی روستایی- شهری و تلاش در راه برقراری روابط سازنده و نهایتاً، برپایی پیوندهای روستایی- شهری شده است. در واقع، در سطح جهانی، بویژه در کشورهای در حال توسعه، پیوستگی بین نواحی شهری و روستایی در حال گسترش روزافزون است. شهرگرایی و تحمیل این نوع از گرایش بر نواحی روستایی، ضرورت توجه ویژه به این گونه روندها را مورد تاکید قرار می‌دهد و در همین ارتباط، توجه ویژه به پدیده پیوندهای محتمل بین حوزه‌های شهری، پیراشهری و روستایی را به نحوی الزامی مطرح ساخته است (از جمله نک: سیچیپینگ و همکاران، ۲۰۱۴، ۲۱-۲۲؛ ضمنا نک: مایر و همکاران، ۲۰۱۶). اهمیت این پدیده تا بدانجا است که گاهی نه تنها توسعه روستایی، بلکه توسعه پایدار سکونتگاه‌های شهری را نیز به ترغیب پیوندهای روستایی- شهری مربوط دانسته (سیچیپینگ و همکاران، ۲۰۱۴) و حتی تاب‌آوری شهری را به برقراری و استحکام پیوندهای روستایی- شهری نسبت داده‌اند (نک: سربواستاوا و شاو، ۲۰۱۴).

بر این اساس، پژوهشگران مختلف در تبیین اهمیت عناصر دخیل در تعامل و کنش متقابل روستایی- شهری، معمولاً بر جنبه‌های مختلف، اما تقریباً یکسانی تاکید ورزیده‌اند. در حالی که پرستون (۱۹۷۵) این پیوستگی را در پنج مقوله جابجایی افراد، جابجایی کالاها، جابجایی سرمایه، تعامل اجتماعی و موقعیت اداری- خدماتی مورد بحث قرار می‌دهد، دیگران، از جمله داگلاس (۱۹۹۸) و تاکولی (۱۹۹۸)، دامنه کنش متقابل بین نواحی شهری و روستایی را به ترتیب به جریانهای فضایی (از جمله جریان افراد، جریان کالاها، جریانهای مالی، جریان اطلاعات) و بخشهای مختلف فعالیتی (کشاورزی، صنعت و خدمات) نسبت می‌دهند.

آشکار است که کنش متقابل شهری- روستایی و مسایل مرتبط با آن، از یک منطقه و سرزمین به منطقه و سرزمین دیگر با تفاوتی همراه است. از این رو، برخی پژوهشگران روابط بین نواحی شهری و روستایی را در دنیای در حال توسعه با این گونه مسایل در کشورهای توسعه‌یافته صنعتی کاملاً متفاوت بحساب می‌آورند (همان: ۱۱۳-۱۱۴). با این وجود، با توجه به پیچیدگی روابط و مناسبات اجتماعی، جوامع روستایی نیز همپا با شهرها، در حال پیچیده‌تر شدن روز افزون است. این گونه پیچیدگی‌ها در تنوع الگوهای فعالیت و جابجایی افراد و خانوارها و به طور کلی، در حجم روز افزون جریان اطلاعات، سرمایه، نوآوری و .. به خوبی قابل ردیابی است. آشکار است که این فرایند نه تنها می‌تواند به برپایی شبکه‌های فضایی بیانجامد، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز شبکه‌های اجتماعی منجر گردد (صدوق و سعیدی، ۱۳۸۵: ۸).

با این همه، در بسیاری از مطالعات، سکونتگاه‌های مختلف شهری و روستایی، بصورتی منفک از یکدیگر مورد بررسی قرار می‌گیرند؛ نکته مهم در ارتباط با تقابل قراردادن سکونتگاههای روستایی و شهری، چنلنکه تاکولی (۲۰۰۷، ۹۴) می‌نویسد، نه تنها اغلب زمینه‌ساز گمراهی شناختی شده، بلکه واقعیت‌های مرتبط با سکونتگاههای انسانی و روابط و پیوستگی آنها را به نحوی «ساده‌انگارانه» ارائه می‌نمایند. در همین ارتباط، بررسی روابط شهر و روستا، بویژه در قالب شبکه‌های منطقه‌ای، پیوسته با نوعی سهل‌انگاری و یکسان‌گرفتن «روابط» و «پیوندها» همراه است؛ چنانکه در سطح بین‌المللی، کنث لینچ (۲۰۰۵) در کتاب «کنش متقابل شهری- روستایی در جهان سوم»، تفاوتی بین این دو مقوله متفاوت نمی‌گذارد و در سطح ملی نیز اغلب نوشته‌های دانشگاهی با این نقیصه همراه هستند.

پژوهش حاضر به منظور بررسی و تحلیل تاثیر مناسبات و روابط روستایی- شهری بر تحولات کالبدی فضایی در محدوده بخش مرکزی شهرستان اهواز به انجام رسیده است و مساله اصلی آن حول دو پرسش اصلی تدوین شده که عبارتند از اینکه چگونه روابط روستایی- شهری بر تحولات کالبدی- فضایی روستاهای ناحیه اثرگذار بوده‌اند و از چه طریقی می- توان این روابط موجود در سطح ناحیه را به روابط مکمل و پیوندهای روستایی- شهری تبدیل نمود؟

هرچند مطالعات علمی مرتبط با مقوله روابط و مناسبات شهر و روستا در ایران عمدتاً به بررسیهای هانس بوبک (۱۹۳۸ و ۱۹۴۸) و اکارت اهلرس (۱۹۷۵؛ ۱۹۷۶) باز می‌گردد، اما سابقه جهانی بحث از الزام یکپارچه‌نگری به سکونتگاههای انسانی در قالب شبکه‌ها را بیشتر باید در مباحث والتر کریستالر (۱۹۳۳) به بعد جستجو کرد. در سالهای اخیر، در سطح کشورهای در حال توسعه، تاکید بر ضرورت اصلاح این روابط و برقراری پیوندهای روستایی- شهری در قالب توسعه شبکه‌های منطقه‌ای، عمدتاً به مطالعات داگلاس (۱۹۹۸) باز می‌گردد. این گونه مطالعات در ایران، بطور جدی، به مطالعات مرتبط با سطح‌بندی سکونتگاه‌های روستایی در بنیاد مسکن از سال ۱۳۶۹ (سعیدی، ۱۳۸۸) و سرآغاز آن در قالب پیوندهای روستایی- شهری در قالب شبکه‌های منطقه‌ای، در اصل، به نخستین بررسی در این باره (سعیدی، ۱۳۸۲) و مطالعات پس از آن باز می‌گردد (همو، ۱۳۹۰ و ۱۹۹۹).

به دنبال این مطالعات، چند رساله تحصیلی در دهه ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ به انجام رسید که هر یک جنبه‌های خاصی از امکان تحقق شبکه‌های منطقه‌ای و برقراری پیوندهای روستایی- شهری را در نواحی مختلف سرزمین مورد بررسی و آزمون قرار دادند (نک: سعیدی، ۱۳۹۰). این گونه مطالعات در سالهای اخیر نیز مورد توجه بوده و برخی بررسیها در چارچوب آن به انجام رسیده است که از آن میان، می‌توان به رساله‌های تحصیلی فاطمه تقی‌زاده، قرحاد عزیزپور؛ صدیقه حسینی حاصل و ناصر شفیعی ثابت در دوره دکتری اشاره نمود که حاصل آنها بصورت مقالاتی منتشر شده است (همانجا). افزون بر اینها، می‌توان از مقالات منتشره در سال‌های اخیر که هر یک بعضی جنبه‌ها و ابعاد مختلف روابط شهر و روستا را بررسی نموده‌اند یاد کرد که برخی از آنها عبارتند از:

- صرامی (۱۳۸۴)، روابط شهر و روستا در بخش مرکزی شهرستان اصفهان؛

-افراخته و همکاران (۱۳۹۴). پیوندهای کلانشهری و تحولات کالبدی -فضایی روستاهای پیرامون مطالعه موردی: دهستان محمدآباد کرج؛

- محمودی و همکاران (۱۳۹۸)، امکانات و محدودیت‌های کارآمدی منظومه‌های روستایی- شهری به عنوان مناطق کارکردی- مورد: منظومه ضیاءآباد (قزوین)؛

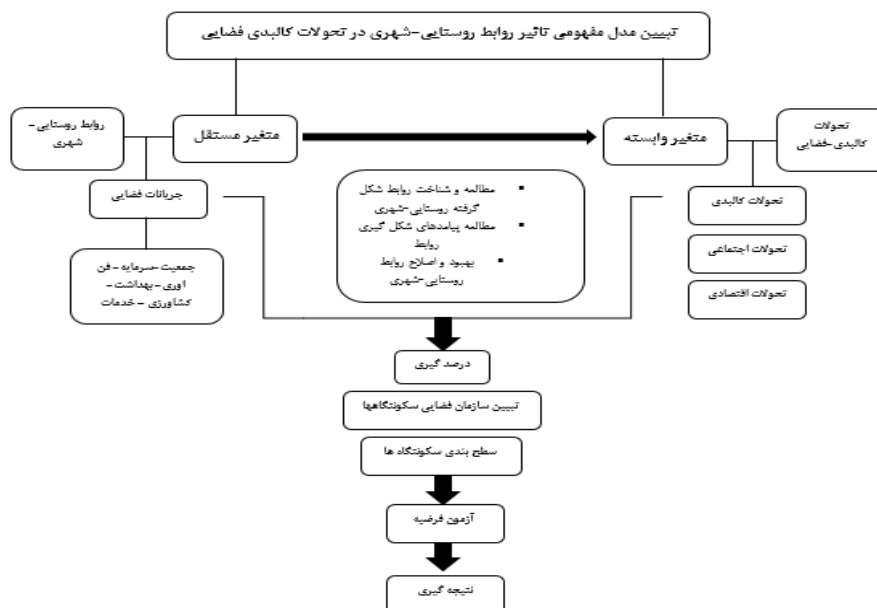
- طالبی و حیدری (۱۳۹۸)، تحلیل شبکه تولید شیر با بهره‌گیری از رویکرد تحلیل شبکه‌ای مورد: سکونتگاه‌های روستایی نواحی هشتروند و چاراویماق.

دیدگاه حاکم بر این تحقیق رویکرد شبکه منطقه‌ای است (داگلاس، ۱۹۹۸؛ تاکولی، ۲۰۰۷).. رویکرد شبکه منطقه‌ای در چارچوب برنامه‌ریزی فضایی، یکی از راهبردهای انتظام فضایی در راستای توسعه یکپارچه روستایی- شهری است که قاعدتاً بر این باور استوار است که حضور شهرها و روستاها در یک واحد توسعه منطقه‌ای، با تکیه بر پیوندهای روستایی شهری، می‌تواند از یکسو، از تنوع فعالیت‌های اجتماعی اقتصادی و توانمندی‌های مکمل موجود بین مراکز متنوع سکونتگاهی و از دیگرسو، از این فعالیتها بین هر مرکز سکونتگاهی و حوزه نفوذ بلافصل آن بهره‌مند گردد. در این چارچوب، روابط بین مراکز سکونتگاهی بیشتر افقی، مکمل و دوسویه خواهد بود (سعیدی، ۱۳۸۲). البته، امکان تحقق شبکه‌های کارآمد منطقه‌ای همیشه و همه‌جا، به آسانی امکان‌پذیر نبوده و تنها در بسترهای کالبدی- فضایی مبتنی بر

رعایت اصول نظم‌پذیری و برنامه‌ریزی فضایی ممکن است (سعیدی، ۱۳۹۹). نکته مهم در این ارتباط، راه‌یافتن این رویکرد نظری به برنامه‌های توسعه سرزمین است که طی آن، یکپارچگی سکونتگاهی در قالب منظومه‌های روستایی-شهری بود که توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی به برنامه پنجاهه ششم توسعه کشور وارد گردید (نک: سعیدی، ۱۳۹۲).

روش پژوهش

مطابق با رویکرد نظری تحقیق، روش اصلی بررسی شیوه قیاسی، مبتنی بر چارچوب رویکرد انتظام فضایی با تاکید بر خصوصیات شبکه منطقه‌ای بوده است. در این راستا، شیوه‌های گردآوری داده‌ها و اطلاعات بر دو روش اسنادی-کتابخانه‌ای و روش‌های میدانی مبتنی بر پرسشگری و بهره‌گیری از پرسشنامه به منظور شناخت جریان‌های مختلف فضایی در سطح ناحیه بوده است. در واقع، برای بررسی و تبیین موضوع پژوهش با توجه به شاخص‌های بکار گرفته شده در روستاهای مورد مطالعه، از روش پیمایشی مشاهده و پرسشنامه‌های ساختارمند استفاده شد است. با توجه به اهمیت تجزیه و تحلیل اطلاعات و نشان دادن نتایج پژوهش، داده‌ها و اطلاعات بدست آمده با روش‌ها و مدل‌های آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. لازم به ذکر است که، در تجزیه و تحلیل داده‌ها و سنجش روابط بین متغیرها و ترسیم نقشه‌ها، از نرم افزارهای GIS و SPSS استفاده شده است. بر اساس آن چه در ادبیات نظری تحقیق بیان شد، مدل مفهومی تحقیق بصورت (شکل ۱) ارائه شده است.

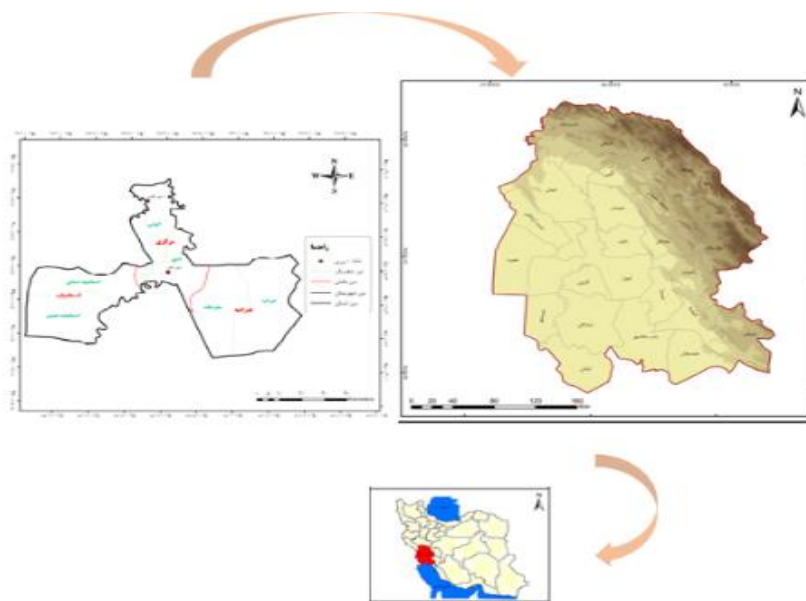

شکل ۱. مدل تحلیلی تحقیق

منبع: (ترسیم نگارندگان)

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه (شکل ۲) عبارت است از روستاهای بخش مرکزی شهرستان اهواز، یکی از سه بخش تابعه شهرستان اهواز و مشتمل بر دو دهستان (به نام های الهایی و لامی) و شهر اهواز، در دو مسیر تصفیه شکر و جاده اندیمشک - اهواز. این محدوده مجموعاً ۶۱ روستا، شامل ۱۳ روستا در دهستان لامی و ۴۸ روستا در دهستان الهایی است. محدوده مورد مطالعه از چند دهه اخیر به اینسو، همچون بسیاری مناطق دیگر، بخصوص تحت تاثیر عوامل و نیروهای مختلف اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی- سیاسی، شاهد تحول کالبدی- فضایی سکونتگاههای روستایی و دگرگونی روابط دیرینه آنها با کانونهای شهری، بویژه شهرهای مرکزی بوده است. برآیند این گونه تحولات بصورت جریان های مختلف اجتماعی، اقتصادی و جابجایی جمعیتی بروز یافته است. اینکه این تحولات تا چه حد توانسته در سطح ناحیه، بستر ساز تحولات مثبت کالبدی- فضایی و در نتیجه، اصلاح روابط مکمل دوسویه و پیوندهای روستایی- شهری گردد. واقعیت این است که روستاهای پیرامونی شهر اهواز، با مشکلات فراوان ساختاری و کارکردی، در ابعاد مختلف محیطی، اقتصادی و اجتماعی دست به گریبان است. یکی از این مسایل، عدم سازگاری مسکن و تغییر سبک معیشت خانوارهای روستایی است. افزون بر این، مهاجرت روستاییان به روستاهای پرجمعیت دیگر و شهر اهواز و گسترش کالبدی شهر اهواز به سمت روستاهای مجاور و پیرامونی، به این مشکلات افزوده است؛ تا جایی که پدیده خوردگی شهری موجب شده است، تا برخی روستاهای مجاور شهر اهواز با توجه به فاصله کم خود، در سالهای اخیر، جزو محدوده شهری به حساب آمده و عملاً موجب رشد حاشیه‌نشینی شهری شود.

شکل ۲. موقعیت روستاهای مورد مطالعه
منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱)

بحث و یافته‌ها

بر اساس آنچه که گفته شد برای سنجش فرضیه و پاسخ به سوال پژوهش از آزمون رگرسیون به منظور میزان معناداری و تبیین اثر و شدت اثر این روابط بر تحولات کالبدی فضایی سنجدیده شده است نتایج آزمون رگرسیون نشان می دهد که میزان معناداری و تبیین اثر و شدت اثر روابط روستایی-شهری، بر تحولات کالبدی فضایی سنجدیده شده است که

مشخص شده تمامی جریان‌های فضایی شکل دهنده این روابط شهری-روستایی، بر تحولات کالبدی-فضایی موثر بوده است.

جریان‌های جمعیت، سرمایه، فن‌آوری و خدمات از شدت اثر بیشتری نسبت به دیگر شاخص‌ها برخوردار بوده‌اند. غالب بودن این جریان‌ها و یک سویه بودن به سمت سکونتگاه‌های شهری و عدم شکل‌گیری پیوندهای روستایی-شهری به خصوص در ناحیه مورد نظر پژوهش کلانشهر اهواز و روستاهای پیرامونی و به دنبال آن تحولات شکل‌گیری شده به خصوص در بخش کالبدی و اجتماعی به خصوص در نظام مسک، منجر به شکل‌گیری مسایل و مشکلاتی برای ساکنین روستا شده است که با شناخت صحیح این جریان‌ها و تبدیل روابط به پیوندهای سازنده و مثبت می‌توان تعادل منطقه‌ای را برقرار کرد.

در ارتباط با تعامل روستا و شهر در اهواز دیده می‌شود که روابط فضایی روستاهای پیرامونی پیوندهای روستایی شهری پیشین گسسته و روابط سلطه جویانه کلانشهر اهواز سبب گردیده جریان‌های فضایی از روستا به نفع عرصه شهری فرا چنگ آورده شود. کم‌توجهی به پیامدهای ناگوار و مخرب خزش شهری در روستاهای مجاور تبعات جبران‌ناپذیری را تجربه نموده‌اند آنچه که در مناطق تحت بررسی مورد نظر بوده است از یک سو نقش‌پذیری شهر اهواز با توجه به نیازهای مردم روستاهای پیرامون، همچون نیاز به آموزش، نیاز به بهداشت، نیاز به انجام امور اداری، که در زمره متغیرهای تحت عنوان جریان‌های فضایی مطرح شد. و از سوی دیگر بررسی تحولات کالبدی-فضایی که در سه بخش مسکن، شبکه معابر و کاربری اراضی، در اثر رابطه‌ی مردم روستاهای پیرامون با شهر اهواز می‌تواند به وجود آید. متغیرها و شاخص‌ها در این مطالعه با توجه به رویکرد شبکه‌ای منطقه‌ای انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. کمبود امکانات آموزشی و خدماتی روستاهای مورد بررسی نوعی جریان فضایی، مردمی و حرکتی به سمت شهر ایجاد می‌کند که خود موجب ایجاد تغییر و تحولات کالبدی در روستا شده و از آنجا که ماهیت چندبخشی-کارکردی مفهوم حوزه‌های فضایی، نیازمند ظرفیت‌سازی محلی برای تعداد زیادی از فعالیت‌های مرتبط و متقابل در هر کدام از سکونتگاه‌هاست، به صورتی که مرزهای ناحیه با مرزهای برنامه‌ریزی کاملاً مطابقت داشته باشد. مفهوم شبکه منطقه‌ای، گسترش زیرساخت‌های روستایی همانند کانون‌های شهری را ضروری می‌داند. بنابر این، تأکید زیادی بر گسترش راه‌های محلی و پیوندهای حمل و نقل بین مراکز عمده روستایی و شهری در ناحیه دارد. در این راستا، فراهم نمودن آب لوله‌کشی، برق، فاضلاب مدارس و بهبود خدمات بهداشتی برای روستاها نباید به عنوان هدف عمده در برنامه‌ریزی مدنظر قرار گیرد، هر چند ایجاد ساختارهای فیزیکی برای ارتقای کیفیت زندگی در پایداری رشد اقتصادی الزامی است ولی تقویت و گسترش کارکردها نقش ویژه‌ای در توسعه دارد (داگلاس، ۱۹۹۸: ۱۱).

روابط روستایی-شهری روستاهای پیرامونی شهر اهواز

در منطقه مورد نظر شهر اهواز، به عنوان یکی از کلانشهرهای ایران با روستاهای پیرامونی خود ارتباطاتی داشته است. در روستاهای لامی و الهایی در بخش مرکزی اهواز، با توجه به مطالعات پیشین و انجام مشاهدات انواع این جریان‌ها بدست آمده است. با توجه به مدل مفهومی پژوهش، متغیر مستقل که روابط روستایی-شهری است، از چند جریان بین روستا و شهر شکل می‌گیرد برای سنجش جریان‌های مورد نظر که شاخص‌های متغیر مستقل را تشکیل می‌دهند، از گویه‌های مختلفی استفاده شده است که در ذیل هر جریان جزئیات آن مشخص گردیده است. که در پرسشنامه هر گویه با طیف لیکرت استفاده شده است. که سهم هر جریان با استفاده از مجموع کل روابط تمام روستاها و درصد‌گیری

از تمامی جریان‌های روابط روستایی شهری بدست آمده است. که نتایج آن قابل مشاهده است. برای محاسبه درصد شاخص های هر متغیر که متغیر مستقل (جریان های فضایی) و متغیر وابسته (تحولات کالبدی-فضایی) است با استفاده از داده های پرسشنامه در طیف لیکرت و ترکیب گویه های مورد نظر در پرسشنامه و ترکیب گویه ها در SPSS و دستور کامپیوت و گرفتن جمع و بدست آوردن مجموع کل تمام شاخص های مورد نظر مربوط به هر متغیر اقدام به درصد گیری برای هر شاخص شده است که درصد هر شاخص چه در متغیر مستقل و چه در وابسته بدست آمده است. دیده می شود که بخش بیشتر این تعاملات، مربوط به جریان جمعیت و جابه جایی ساکنین از روستا به شهر بوده است. که به دلایل مختلف می تواند شکل گرفته باشد. و بعد از آن تعاملات مربوط به مسائل بهداشتی و پزشکی نیز قرار دارد. با توجه به مشاهدات در روستاهای مورد نظر و کمبود خدمات پزشکی و دارویی و بهداشتی دلیل مناسبی برای مراجعه به شهر اهواز می تواند باشد. کمترین جریان شکل گرفته مربوط به خدمات کشاورزی بوده است، به دلیل ارائه خدمات جهاد کشاورزی، آموزش های لازم به کشاورزان و در اختیار داشتن نهاده های کشاورزی است. آزمون نرمال سازی داده ها به روش کولموگروف انجام شده است. که با توجه به نتایج بدست آمده با توجه به بزرگتر بودن مقدار Sig از احتمال خطای ۰/۰۵ فرض صفر که معتبر بودن توزیع نرمال برای داده ها است رد نمی شود.

جدول ۱. نتایج آزمون کولموگروف

جمعیت	بهداشت	سرمایه	خدمات	کشاورزی	پیامدها	فن اوری
درصد						
۲۳/۰۳۸	۱۸/۳۵	۱۶/۳۴	۱۶/۹	۸/۱۴		۱۷/۱۴
. Sig.	d.۰۰	d.۳۰۱	d.۰۰۰	d.۰۰	d.۰۰	.۸۰۰

منبع: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

تحولات کالبدی- فضایی شکل گرفته در روستاهای پیرامونی شهر اهواز

سکونتگاه های روستایی با توجه به عوامل و ساز و کارهای درونی و بیرونی در طول زمان تحولات بسیاری یافته اند. شکل گیری جریان های فضایی و گسترش پیوندهای روستایی- شهری از عوامل اصلی شکل گیری این گونه تحولات در روستاها بوده است که با ساز و کارهای مختلفی بر سکونتگاه های روستایی تأثیرگذار بوده اند (افراخته و عزیزپور، ۱۳۹۴: ۱۱۷). بررسی جریان های فضایی در منطقه مورد بررسی نشان می دهد که این جریان های تأثیرات فراوانی بر فضا و کالبد روستایی گذاشته است. به طوری که روستاهای مورد بررسی در زمینه های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی تحولات وسیعی یافته اند و زندگی روستایی از جهات مختلف متحول گردیده است. به منظور تحلیل و بررسی تحولات صورت گرفته در سه بخش کالبدی، اجتماعی و اقتصادی با توجه به فراوانی بدست آمده در تحولات و گویه های مختلف برای هر دسته از روستاهای مورد نظر میزان تحولات صورت گرفته در هر بخش در تمام روستاهای هر دسته جمع شده و درصد گرفته شده است.

تحولات کالبدی

در تحولات کالبدی، کاربری اراضی، نظام محله بندی، تسهیلات مسکن، سبک معماری مسکن روستایی، کیفیت راه های روستایی معابر درون روستا، ساخت و ساز خارج از بافت روستا منابع آبی و مسائل زیست محیطی و تغییر مکان های عمومی در پرسشنامه از ساکنین روستا پرسیده شده است. تحولات کالبدی، تغییر و تحولاتی است که مربوط به بافت کالبدی روستاست. که در پرسشنامه، تنوع کاربری اراضی در سالیان اخیر ستخوش تغییرات زیادی بوده است. به طوریکه در روستای الباجی و جیسانیه بزرگ کاربری ها در گذشته به اندازه حاضر نبوده اند کاربری هایی مثل کاربری اجتماعی و فرهنگی، بهداشتی و درمانی و ورزشی از جمله کاربری هایی بوده اند که در سال های اخیر مساحتشان اضافه شده اند.

جدول ۲. داده های توصیفی تحولات کالبدی

گونه	مقیاس					
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
تنوع کاربری اراضی روستا	فرآوانی	۱۱۳	۷۶	۳۵	۲۸	خیلی کم
	درصد	۳۹/۷	۲۶/۷۶	۱۲/۳۲	۹/۸۵	۱۱/۲۶
تغییر نظام محله بندی	فرآوانی	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۲	خیلی کم
	درصد	۴۱/۵۴	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۲۶	۱۰/۵۶
تغییر تسهیلات مسکن	فرآوانی	۱۱۰	۶۳	۷۲	۱۸	خیلی کم
	درصد	۳۸/۷۳	۲۲/۱۸	۲۵/۳۵	۶/۳۳	۷/۳۹
تغییر سبک معماری مسکن روستایی	فرآوانی	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۲	خیلی کم
	درصد	۴۱/۵۴	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۲۶	۱۰/۵۶
تمایل به ساخت مسکن شهری	فرآوانی	۱۸۴	۷۵	۱۲	۳	خیلی کم
	درصد	۶۳/۲۳	۲۶/۴۰	۴/۲۲	۱/۰۵	۵/۹۸
تغییر کیفیت راه های ارتباطی روستایی	فرآوانی	۱۲۱	۳۷	۵۴	۳۲	خیلی کم
	درصد	۴۴/۸۱	۳۳/۰۲	۱۹/۰۱	۱۱/۲۶	۹/۱۵
تغییر معابر درون روستا	فرآوانی	۱۹۴	۵۹	۳۸	۱۸	خیلی کم
	درصد	۵۸/۴۳	۲۰/۷۷	۱۳/۳۸	۶/۳۳	۸/۰۹
ساخت و ساز خارج از بافت روستا	فرآوانی	۱۸۴	۷۵	۱۲	۳	خیلی کم
	درصد	۶۳/۲۳	۲۶/۴۰	۴/۲۲	۱/۰۵	۵/۹۸
تغییر وضعیت زیست محیطی و جمع آوری زباله	فرآوانی	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۲	خیلی کم
	درصد	۵۴/۴۱	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۲۶	۱۰/۵۶
تغییر مساحت زراعی	فرآوانی	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۲	خیلی کم
	درصد	۴۱/۵۴	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۰۶	۱۰/۵۶
تغییر مساحت مساکن	فرآوانی	۱۹۴	۵۹	۳۸	۱۸	خیلی کم
	درصد	۵۸/۴۳	۲۰/۷۷	۱۳/۳۸	۶/۳۳	۸/۰۹
محدودیت منابع آب	فرآوانی	۱۸۱	۴۵	۳۸	۱۸	خیلی کم
	درصد	۵۹/۳۴	۱۵/۸۴	۱۳/۳۸	۶/۳۳	۸/۰۹
تغییر مکان های عمومی روستا	فرآوانی	۱۳۱	۶۵	۴۱	۱۱	خیلی کم
	درصد	۴۱/۵۸	۲۲/۸۸	۱۴/۴۳	۳/۸۷	۲۳/۵۹
تغییر فضاهای بهداشتی و رفاهی روستا	فرآوانی	۱۲۱	۳۷	۵۴	۳۲	خیلی کم
	درصد	۴۴/۸۱	۱۳/۰۲	۱۹/۰۱	۱۱/۲۶	۹/۱۵

منبع: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

کاربری اراضی بافت روستاهای مورد مطالعه از طرح هادی اثر می پذیرد، روستاهای گبیر یک و جسانیه، الباجی، خماسی، میبیطحه جزء روستاهایی هستند که توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی برایشان طرح هادی روستایی تهیه شده است. آن دسته از روستاهایی که فاقد طرح هادی هستند از قانون خاصی تبعیت نمی کنند و روستاهایی که در حریم شهرهای منطقه قرار می گیرند مستقیماً از شهرداری تبعیت می کنند با توجه به مشاهدات به دست آمده، در روستاهایی که در هر دو دهستان جزیبی از نمونه بوده اند، در زمینه با کاربری اراضی، با گویه های حفظ فضای سبز و درختان دیده می شود در روستاها، فضای سبز کمتر شده است. میزان تغییر در مساحت فضای سبز متفاوت بوده است به نوعی که در روستای الباجی ۳۸ درصد این تغییرات را در سال های اخیر خیلی زیاد دانسته اند. کمترین میزان سرانه کاربری نیز در روستاهای بخش، مربوط به کاربری رفاهی بوده است. از نظر تحولات مسکن، با توجه به ویژگی های نظام مسکن بومی، عمدتاً تحولات شکل گرفته در روستاهای مورد نظر از جنبه کالبدی، در نظام مسکن بوده است. به نوعی که دگرگونی زیادی در مسکن و اجزای آن را به وجود آورده است. به نوعی که در روستاهایی که نزدیکی بیشتری با شهر اهواز داشته اند، روستاهای در فاصله ۸ تا ۱۲ کیلومتری، به دلیل استفاده از معمارهایی که در شهر اهواز هستند، در طی زمان، ویژگی های مسکن شهری را وارد نظام مسکن روستایی کرده اند و مسکن بومی تغییرات زیادی کرده است. در زمینه با تحولات نظام مسکن، با بررسی ۳۰۰ منزل مسکونی در روستاهای پیرامون شهر اهواز، اطلاعات زیر بدست آمده است. از ۳۰۰ منزل مسکونی، ۷۶ خانه دارای نظام حیاط مرکزی و سبک معماری بومی بوده است. که در مقابل ۲۲۴ خانه دارای سبک معماری شهری بوده اند. امامی مصالح مورد استفاده در تمام خانه ها از بتون آرمه یا سنگ و آجر و آهن استفاده شده است. در روستاهایی که مغازه مصالح فروشی وجود ندارد، برای دستیابی به مصالح در روستاهای دسته اول، به اهواز مراجعه داشته اند و روستاهای دیگر برای خرید مصالح به روستای الباجی، میبیطحه یا جیسانیه بزرگ مراجعه کرده اند. میزان اجاره نشینی در سال های اخیر در روستاهایی که مورد مراجعه روستاهای دیگر قرار گرفته اند نسبت به بقیه روستاها افزایش داشته است، هم اجاره هم خرید مسکن در این روستاها افزایش داشته است. اما در روستاهای نزدیک اهواز برای اجاره مسکن به اهواز می روند. در روستاهای نزدیک اهواز گرایش به ساخت مسکن به سبک مسکن شهری بسیار زیاد بوده است به نوعی که در روستای خماسی ۴۳ درصد خیلی زیاد و ۲۵ درصد زیاد تمایل به ساخت مسکن به سبک شهری داشته اند. محدودیت منابع آب در تمام روستاها به خصوص در سال های اخیر مسایل دیگر را دستخوش تغییر قرار داده است. به نوعی که هم شغل و هم کشاورزی و هم مسایل زیست محیطی را تحت شعاع خود قرار داده است.

تحولات اجتماعی - فرهنگی

در تحولات اجتماعی- فرهنگی، عواملی از قبیل تمایل به مهاجرت و زندگی در شهر، ترکیب قومی زبانی، تحولات اجتماعی و جمعیتی، برهم خوردن قشر بندی های اجتماعی، امکانات رفاهی و خدماتی و وابستگی های خانوادگی پرسیده شده است. تمایل به زندگی در شهر، در روستاهای مورد نظر، در روستاهای ۸ تا ۱۲ کیلومتری، ۵۲ درصد خیلی زیاد بوده است که در روستاهای دسته های دیگر این مقدار کمتر بوده است. هر چه از روستاهای نزدیک و پیرامون اهواز دور شویم بر میزان جمعیت روستاها افزایش می یابد. قشر بندی اجتماعی در دانش جامعه شناسی، برای توصیف نابرابری های اجتماعی به کار برده می شود. بامشاهده سلسله مراتب پایگاه اجتماعی، نظام قشر بندی که بر پایه سن، جنس، طبقات اجتماعی، نظام آموزشی، مشاغل اجتماعی، اعتقادات دینی، دارایی ها و مالکیت شکل می گیرد. روستاهایی که در

فاصله ۱۲ تا ۲۰ کیلومتری قرار دارند نسبت به روستاهای دسته اول از جمعیت بیشتری برخوردارند. روستاهایی که در فاصله ۱۲ تا ۲۰ کیلومتری اهواز هستند، میزان ازدواج در این روستاها با ساکنین شهر اهواز بیشتر بوده است. به نوعی که پیوندها و وابستگی های طایفه ای که به عنوان ویژگی بارز اجتماعی در این منطقه است در اثر ارتباط با اهواز کمتر شده است. از نظر زبان و ویژگی های آن، تا چند سال گذشته زبان فارسی کمتر صحبت می شده است اما در حال حاضر استفاده از زبان فارسی در کنار زبان عربی افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳. تحولات فرهنگی روستاهای پیرامونی شهر اهواز

گویه	مقیاس			
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم
تمایل به زندگی در شهر	۱۱۳	۷۶	۳۵	۲۸
	۴۰/۷۶ درصد	۳۲/۸۷	۱۲/۳۲	۹/۸۵
تغییر ترکیب قومی و زبانی	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۰
	۴۳/۹۸ درصد	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۲۶
برهم خوردن قشر بندی اجتماعی	۱۱۲	۶۳	۷۲	۱۸
	۹۸/۴۱ درصد	۲۲/۱۸	۲۵/۳۵	۶/۳۳
مهاجرت ساکنین روستا به اهواز	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۰
	۴۱/۵۴ درصد	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۲۶
تغییر پیوندهای وابستگی خانوادگی و طایفه ای	۱۸۴	۷۵	۱۲	۳
	۶۳/۲۳ درصد	۲۶/۴۰	۴/۲۲	۱/۰۵
تمایل به ازدواج در شهر	۱۸۴	۷۵	۱۲	۳
	۶۳/۲۳ درصد	۲۶/۴۰	۴/۲۲	۱/۰۵
تمایل به زندگی در کنار خانواده بعد از ازدواج	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۰
	۴۱/۵۴ درصد	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۲۶
تمایل به ادامه تحصیل	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۰
	۴۱/۵۴ درصد	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰	۱۱/۲۶
تغییر تمایل زنان به کار در بیرون از خانه	۱۹۴	۵۹	۳۸	۱۸
	۵۸/۴۳ درصد	۲۰/۷۷	۱۳/۳۸	۶/۳۳

منبع: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

تحولات اقتصادی

عواملی مانند شیوه آبیاری مزارع، فعالیت های خاص و کشت گروهی و فعالیت های اقتصادی سنجیده شده است. در تحولات و تغییراتی که در مباحث اقتصادی رخ داده است تغییر شغل و فعالیت اقتصادی، در تمام روستاهای مورد نظر، وجود داشته است.

جدول ۴. دادهای توصیفی تحولات اقتصادی روستاهای پیرامونی شهر اهواز

گویه	مقیاس			
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم
تغییر شیوه آبیاری مزارع	۱۴۱	۷۶	۳۵	۲۸
	۴۸/۸۷ درصد	۳۲/۸۷	۱۲/۳۲	۹/۸۵
تغییر فعالیت زراعی و کشت گروهی	۱۲۲	۵۶	۴۸	۳۰
	۴۴/۸۹ درصد	۱۹/۷۱	۱۶/۰۹	۱۱/۲۶
تغییر فعالیت اقتصادی در روستا	۱۱۲	۶۳	۷۲	۱۸
	۴۱/۹۸ درصد	۲۲/۱۸	۲۵/۳۵	۶/۳۳

تغییر قیمت اجاره نشینی	فرآوانی	۱۱۸	۵۶	۴۸	۳۲	۳۰
در مسکن	درصد	۴۱/۵۴	۱۹/۷۱	۱۶/۹۰۱	۱۱/۲۶	۱۰/۵۶
تمایل به تغییر شغل	فرآوانی	۱۸۴	۷۵	۱۲	۳	۱۷
	درصد	۶۳/۲۳	۲۶/۴۰۸	۴/۲۲	۱/۰۵	۵/۹۸

منبع: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

روستاهایی که در فاصله ۸ کیلومتری از اهواز هستند، بیشترین میزان تغییر شغل را دارا هستند. با فروش زمین های کشاورزی در پیرامون اهواز به مشاغل خدماتی در روستا یا در اهواز مشغول شده اند. در روستاهای دیگر به خصوص در روستاهای دهستان لامی با وجود صنایع نیشکر، تغییر شغل از کشاورزی به کار در کارخانه پرداخته اند. در روستاهای دهستان الهایی که بیشتر با کمبود آب مواجه بوده اند، اهمیت فراوانی داشته است. در روستاهای دسته اول نزدیک اهواز شیوه بهره برداری جمعی کمتر و روستاهای دورتر از اهواز مانند الباجی، چپسه بزرگ، بهره برداری جمعی بیشتر بوده است. نظام بهره برداری کشاورزی و نظام های تولید کشاورزی که در گذشته به صورت نظام بهره برداری جماعتی یا قبیله ای و طایفه ای با مالکیت قبیله بوده است. در گذشته که پیوندهای طایفه ای و قبیله ای در روستاهای بخش مرکزی اهواز، قوی تر بوده است. این شیوه بهره برداری بیشتر بوده است.

تحلیل یافته های مناسبات روستایی- شهری روستاهای پیرامونی شهر اهواز

باتوجه به مطالعات گذشته در زمینه روابط روستا و شهر می توان فهمید که در مناطق توسعه یافته در کشور از پیوند و ارتباط متقابل مثبت بین نقاط شهری و روستایی برخوردار بوده اند. در مقابل در مناطق کمتر توسعه یافته این ارتباط به صورت منفی و مخرب بوده است. باتوجه به پیوند مفهوم توسعه با روابط و تعاملات بین نقاط روستایی و شهری ضرورت بررسی سطح توسعه نسبی در نقاط مورد بررسی دیده می شود. که نتایج و محاسبات در صفحات قبل ذکر شده است. با توجه به رویکرد مورد نظر تحقیق که شبکه منطقه ای است وجود شبکه حمل و نقل بین مراکز روستایی و شهری یکی از شاخص های موثر در روند توسعه شبکه منطقه ای است. با توجه به بررسی و توصیف ویژگی های جریان های فضایی در تمامی روستاهای مورد مطالعه، دیده شده است که ایستگاه تاکسی در هیچکدام از روستاها برقرار نیست. عمدتاً جاده اصلی اندیمشک- اهواز در دهستان الهایی و جاده اهواز - تصفیه شکر در دهستان لامی اهمیت اساسی در بخش مرکزی داشته است. جاده اصلی که از شمال بخش مرکزی وارد اهواز شده و به عنوان شریان حیاتی ارتباطی به دو بخش دیگر متصل می گردد. در رویکرد شبکه منطقه ای حمل و نقل و ارتباطات و راه های جاده ای به عنوان عاملی اساسی در نظر گرفته می شوند. در محدوده مورد مطالعه با توجه به اصلاحات اخیر در زمینه جاده های اصلی در هر دو دهستان این عامل نقش بسزایی در میزان ارتباطات روستاییان با شهر اهواز داشته است. به نحوی که طبق گفته ساکنین روستاها میزان روشنایی جاده و اصلاحات اخیر در جاده (پهن تر کردن و دوبانده شدن جاده) نقش اساسی در ارتباط هر چه بیشتر با اهواز داشته است. با توجه به موقعیت جغرافیایی روستاها و فاصله از اهواز به خصوص در روستاهایی که در فاصله دورتری از شهر اهواز قرار دارند، دیده می شود که یک شبکه داخلی و یا به عبارتی یک ارتباط نسبتاً مناسبی بین مراکز روستایی که در این مقوله، روستای جیسانیه بزرگ و روستای الباجی است ایجاد گردیده است. عمدتاً در راستای خدماتی مثل آموزشی وجود مراکز بازار میوه و تره بار و فاصله کم با روستاهای همجوار کوچک مانند میبیطیحه، جیسانیه کوچک، چپسه بزرگ و کوچک از عوامل مهم و مثبت در جهت توسعه منطقه ای به شمار می آید. با مدیریت مناسب توسعه متوازن می توان این شبکه به وجود آمده را بین مراکز روستایی شهری تقویت نمود. اما با توجه به یافته های موجود، در

روستاهایی که فاصله کمتری با شهر اهواز قرار دارند (روستاهای ۸ تا ۱۲ کیلومتری) این شبکه ارتباطی بین این مراکز با شهر اهواز شکل نگرفته است و عمدتاً حمل و نقل با تاکسی از مراکز شهری صورت پذیرفته است. این نوع ارتباط خود عاملی در جهت کاهش سطوح نسبی توسعه در منطقه است. به نحوی که در روستاهای نزدیک وابستگی شدیدی با اهواز احساس می‌گردد. براساس یافته‌ها، در مسیر اهواز تا دهستان لاهی و الهایی به خصوص لاهی، تجمع فعالیت‌های صنعتی دیده می‌شود. مانند شرکت کشت و صنعت نیشکر، نیشکر دهخدا صنایع فولاد، نیروگاه که به نوعی تجمع صنعتی را ایجاد کرده است. در روستاهایی که فاصله کمتری از اهواز قرار دارند، اکثر ساکنان دارای اتومبیل شخصی هستند و برای دستیابی به انواع خدمات یا دستیابی به شغل یا درآمد به اهواز مراجعه می‌کنند. نکته جالب توجه، در محدوده مورد مطالعه این است که با توجه به قیمت کم زمین در این روستاها و فاصله کم با اهواز بسیاری از ساکنین شهر اهواز، برای زندگی این روستاها را انتخاب می‌کنند. به نحوی که اکثراً در اهواز شاغل هستند و برای رفع نیازهای خود به اهواز رفت و آمد می‌کنند. هر چه از اهواز دور شویم، روستاهایی الباجی، جیسانیه بزرگ و روستای بروایه که جز روستاهای پر جمعیت هستند و به نوعی مرکزی برای دستیابی به خدمات برای روستاهای اطراف خود شده‌اند. این ۳ روستا، نسبت به آبادی‌های دیگر بیشترین مراجعه از روستاهای دیگر به خود را دارا هستند. یکی از مسائل مهم در آبادی‌های مورد مطالعه نوسان قیمت محصولات کشاورزی، دامی و فرآورده‌های دامی است. روستاهای بخش مرکزی اهواز، از نظر تولیدات کشاورزی، دامی و روستاهای برتر تولیدات کشاورزی و دامی هستند. شیر گاومیش در این روستا، از تولیدات برتر دامی گندم و برنج است. در محدوده مورد نظر، تنها یک مرکز جمع‌آوری و فروش گندم وجود دارد. که تعاونی روستایی تمهیدات لازم در ارتباط با خرید و فروش آن را انجام می‌دهد. اما در زمینه با دیگر تولیدات هیچگونه برنامه ریزی وجود نداشته است. همین مساله، زمینه مشکلات فراوان دیگر ایجاد خواهد کرد. اشتغال و خرید و فروش و وجود واسطه‌ها و نوسان قیمت از مسائل به وجود آمده در این زمینه است. جمعیت زیادی از روستاهای هر دو دهستان، مشغول به فعالیت اداری در شهر اهواز هستند که این خود زمینه مراجعه به صورت روزانه را فراهم می‌کند. در این راستا، در محدوده مورد مطالعه، با توجه به وابستگی‌های شدیدی که بین روستاهای نزدیک در پیرامون شهر اهواز، دیده می‌شود، کمبود مشاغل خدماتی و صنعتی و مهاجرت بسیار زیاد به صورت روزانه به اهواز به دلایل آموزشی، خدماتی، بهداشتی و اداری از دلایل این رفت و آمد‌ها به اهواز بوده است. که این وابستگی شدید، پیوستگی فضایی در ناحیه مورد مطالعه را به هم می‌زند. با این حال در روستاهای در فاصله دورتر به خصوص فاصله ۲۰ کیلومتری در محدوده مورد مطالعه وجود کلانشهر اهواز به عنوان تنها شهر بزرگ در بخش مرکزی و تمرکز خدمات و امکانات مختلف به یک شکل به عدم تعادل موجود و گسستگی فضایی و جذب نیروهای مازاد نقطه روستایی منطقه تسریع بخشیده و نزدیکی با کلانشهر به خصوص در روستاهای پیرامون، موجب خابگاهی شدن این روستاها شده است. پایین بودن قیمت ملک در این روستاها نسبت به شهر اهواز، باعث ایجاد پدیده‌ای به نام مهاجرت از شهر به روستا برای ساکن شدن و خرید خانه شده است. در صورتی که شغل اکثر افرادی که از شهر اهواز به روستا مهاجرت می‌کنند، در شهر واقع است. و رفت و آمد روزانه را شکل می‌دهد. با توجه به ساختار فضایی روستاها یک سری از روستاها به عنوان سکونتگاه برتر به دلیل دارا بودن پاره‌ای از خدمات اهمیت یافته‌اند. سلسله مراتب و تعیین روابط حوزه‌ای این سکونتگاه‌ها از طریق مدل‌های مختلف صورت گرفته است. در تمامی بعضی سکونتگاه‌های روستایی که به عنوان برتر شناخته می‌شوند، که دارای جمعیت بیشتر و رتبه خدماتی بالاتری هستند، از آن جهت اهمیت پیدا می‌کنند که در زمینه با روابط عملکردی نقش مهمی ایفا می‌کنند. این روستاها خود به عنوان یک کانون در شبکه ارتباطی قرار گرفته‌اند. که روستاهای اطراف خود را

از نظر امکانات و فرصت ها پوشش می دهد. بر اساس پاره ای از خدمات در سطوح مختلفی قرار می گیرند که این سطوح از برآیند حوزه های نفوذ مختلف کارکردی از قبیل آموزشی، فرهنگی و اداری، بهداشتی و درمانی، ارتباطی و تجاری شکل می گیرد.

تیین سازمان فضایی سکونتگاه ها

با توجه به ساختار فضایی روستاها، بعضی از روستاها به عنوان سکونتگاه برتر به دلیل دارا بودن پاره ای از خدمات اهمیت یافته اند. موقعیت یابی برخی از سکونتگاه ها، از یک نظام مندی سلسله مراتبی پیروی می کند. تبیین این نظام سلسله مراتبی و تعیین روابط حوز های برای سکونتگاه ها، از طریق مدلهایی صورت گرفته است. در این مدلها سکونتگاه های روستایی به جهت روابط عملکردی اهمیت می یابند. بر اساس پاره ای از خدمات حوز های آباد بهای شاخص به ترتیب بهره مندی در سطوح مختلفی قرار می گیرند که این سطوح از برآیند حوزه های نفوذ مختلف کارکردی از قبیل آموزشی، فرهنگی، اداری، بهداشتی، درمانی، ارتباطی و تجاری شکل می گیرد. در این تحقیق، شدت جریان در SPSS و برای سطح بندی سکونتگاه های روستایی با استفاده از ۴ تکنیک به صورت استاندارد استفاده شده است و سپس برای جمع بندی تکنیک ها هم جهت سازی انجام شده است و در نهایت سطح بندی بر اساس مجموع مدل ها به کار رفته است. در این پژوهش ۴ سطح عملکردی برای سکونتگاه های روستایی بخش مرکزی اهواز انجام شده است. که به ترتیب زیر است:

جدول ۵. هم جهت شده مدل های سطح بندی روستاهای مورد مطالعه

ردیف	روستا	saw	شدت جریان فضایی	تاپسیس	ویکور	مجموع	رتبه
۱	ابوقال	۱/۸۷	۰/۲	۰/۴۰	۰/۳۲	۲/۲۵	۱۱
۲	جیسانیه بزرگ	۲/۷۸	۱/۹۸	۰/۵۳	۱/۰۲	۶/۳۱	۲
۳	جیسانیه کوچک	۱/۶۵	۰/۰۱	۰/۲۱	۰/۹۱	۲/۷۸	۱۰
۴	خماسی	۱/۸۳	۰/۲۳	۰/۸۷	۰/۸۷	۳/۸	۵
۵	الباجی	۲/۹۴	۱/۲۳	۰/۹۳	۱/۸۳	۶/۹۳	۱
۶	بروایه	۱/۹۳	۰/۹۹	۰/۹۱	۱/۷۶	۵/۵۹	۳
۷	چسه بزرگ	۱/۵۳	۰/۹۵	۰/۳۱	۰/۹۲	۳/۷۱	۶
۸	چسه کوچک	۱/۰۳	۱/۴۳	۰/۴۸	۰/۳۸	۲/۳۲	۷
۹	میبطحه ۱	۱/۰۱	۲/۱	۰/۲۳	۰/۵۴	۲/۹۸	۸
۱۰	میبطحه ۲	۱/۳۲	۰/۴۳	۰/۴۴	۰/۶۱	۲/۸	۹
۱۱	گیر ۱	1.98	۰/۹۸	۰/۸۱	۱/۲۳	۵	۴

منبع: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

- ❖ سطح اول: روستاهای الباجی و جیسانیه بزرگ، بیشترین تعداد جمعیت را دارا هستند. به همین دلیل بیشترین امکانات و خدمات و تسهیلات را در هر دو دهستان دارا هستند. این دو روستا به دلیل جای دادن خدمات و تسهیلات در سطح اول سکونتگاه ها قرار گرفته اند و موقعیت هر دو روستا در نزدیکی ۵۰ درصد از روستاها واقع شده است و همچنین، این دو روستا از سال ۹۵ تا به حال، جمعیت آن ها سیر صعودی داشته اند و در فاصله دورتری از اهواز نسبت به روستاهای دیگر قرار دارند.
- ❖ سطح دوم: شامل روستاهای گیر ۱ و بروایه، در سطح متوسطی از خدمات و امکانات و تسهیلات قرار دارند و پیش بینی می شود که در سال های آینده این روستا نیز به عنوان سکونتگاه برتر در بیابند.

❖ سطح سوم: روستاهای خماسی و چپسه بزرگ، سومین سطح از روستاها هستند که از نظر خدمات و تسهیلات در سطح متوسط قرار دارند. ولی در فاصله نزدیکتری نسبت به اهواز قرار دارند. و برای اکثر خدمات و امکانات و تسهیلات خود یا به روستاهای سطح ۱ و ۲ مراجعه دارند و در نهایت به شهر اهواز مراجعه می کنند.

❖ سطح چهارم: بیشترین روستاهای هر دو دهستان در این سطح قرار دارند. روستاهای ابوقال، جیسایه کوچک، چپسه کوچک، میبیطیحه ۱ و ۲ که به دلیل جمعیت کمتر و فاصله کم با اهواز و با سکونتگاه های سطوح بالا دارای سطح پایین خدمات و امکانات هستند.

روابط روستایی- شهری در محدوده مورد مطالعه زمینه ساز تحول کالبدی و اجتماعی- اقتصادی روستاها بوده است. در تحلیل و بررسی فرضیه از آزمون رگرسیون در SPSS استفاده شده است. که نتایج آن در زیر مشخص است. ستون اول، شماره مدل را براساس جدول پیشین مشخص کرده است. ستونی که با حرف R مشخص شده، مقدار ضریب همبستگی پیرسون^۱ را نشان می دهد. در حقیقت این ضریب، نشانگر همبستگی خطی بین مقدار متغیرها وابسته و مقدار پیش بینی شده توسط مدل است. هر چه این ضریب به ۱ و -۱ نزدیکتر باشد، مدل توانسته سهم بیشتری از تغییرات متغیر وابسته را نشان دهد. البته مقدار نزدیک به ۱ برای ما مقدار مطلوب تلقی می شود. اگر مقدار ضریب همبستگی به -۱ برسد، نشان از معکوس بودن رابطه بین مقدار پیش بینی شده توسط مدل و مقدار مشاهده شده برای متغیر وابسته دارد. در جدول زیر عدد 0.997^a وجود دارد که نزدیک به ۱ است. و نشانه همبستگی خطی بین مقدار متغیر وابسته را نشان می دهد.

جدول ۶. خلاصه نتایج آزمون رگرسیون

مدل	مجموع	df	میانگین	F	Sig.
رگرسیون	۱۳۴,۷۹۷	۵	۲۶,۹۵۹	۱۵۹,۸۲۱	.000 ^b
باقی مانده	۰,۸۴۳	۵	۰,۱۶۹		
جمع کل	۱۳۵,۶۴۰	۱۰			

منبع: (یافته های پژوهش ، ۱۴۰۰)

ستون آخر یا Sig نیز میزان بزرگی را مشخص کرده است. هر چه مقدار F بزرگتر باشد، Sig به صفر نزدیکتر می شود. مقدار کوچکتر از ۰/۰۵ برای Sig نشانگر ارائه مدل مناسب رگرسیون است. مقدار ۰/۰۵ همان خطای نوع اول یا سطح آزمون در نظر گرفته می شود. که در جدول sig مربوطه از ۰/۰۵ کمتر است و نشانگر ارائه مدل مناسب رگرسیون است.

جدول ۷. نتایج ضرایب رگرسیون

مدل	ضرایب			
	.Sig	t	ضرایب استاندارد	
			Beta	Std. Error
				۸۳۷,۰۹
بهداشت	۰,۰۲	۲,۲	۰,۹۱۳	۰,۲۱۴
سرمایه	۰	۰,۶۴۴	۰,۸۴۵	۰,۱۲۵
خدمات	۰,۰۱	۱,۹	۰,۹۰۱	۰,۰۱۹
کشاورزی	۰	۱۴,۸-	۰,۹۱۸	۰,۰۴۶
فن آوری	۰	۲۲,۴۵۴-	۰,۸۴۳-	۰,۴۰۵
جمعیت	۰	۰,۶۴۴	۰,۹۵۸	۰,۱۳۵

متغیر وابسته: تغییرات

منبع: (یافته های پژوهش، ۱۴۰۰)

نتیجه گیری

جریانان فضایی برقرار بین سکونتگاه ها منجر به شکل گیری تعاملات و مناسباتی می گردد که این روابط پیامدها و تحولاتی را به دنبال دارد که می تواند مثبت یا منفی باشد. تحولات کالبدی-فضایی شکل گرفته به دنبال جریانان فضایی بین سکونتگاه ها (روستا و شهر) یکی از مسائل مهم امروزه برنامه ریزی روستایی را تشکیل می دهد. باتوجه به شکل گیری جریانان مختلف بین روستا و شهر غالب بودن این جریانان و یک سویه بودن به سمت سکونتگاه های شهری و عدم شکل گیری پیوندهای روستایی - شهری به خصوص در ناحیه مورد نظر پژوهش کلانشهر اهواز و روستاهای پیرامونی و به دنبال آن تحولات شکل گیری شده به خصوص در بخش کالبدی و اجتماعی به خصوص در نظام مسکن، منجر به شکل گیری مسایل و مشکلاتی برای ساکنین روستا شده است. در پژوهش های پیشین صورت گرفته تمامی شاخص ها به صورت یکپارچه و در ارتباط با هم صورت نگرفته است و تنها به یک جنبه از شاخص های مورد مطالعه پرداخته شده است اما در پژوهش فوق تلاش شد که تمامی شاخص های روابط روستایی شهری به صورت همه جانبه در نظر گرفته شوند. در پژوهش صورت گرفته با توجه به سوال اصلی تحقیق و با توجه به یافته های مورد نظر دیده می شود که روابط روستایی شهری در تحولات کالبدی فضایی روستاهای مورد نظر نقش عمده ای داشته است. این تحولات که گاهی مثبت و گاهی منفی نیز هستند پیامدهایی را نیز برای روستاها به دنبال داشته است. از بین تمامی جریانان فضایی شکل گرفته بین روستاهای پیرامونی شهر اهواز، جریان جمعیت نقش پر رنگ تری داشته است و تحولات کالبدی از جمله تحولات عمیق و محرز تحولات فضایی در روستاها بوده است. با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون رگرسیون و سنجش متغیر مستقل (روابط روستایی- شهری) و متغیر وابسته (تحولات کالبدی-فضایی) دیده می شود که شدت تاثیر این مقدار بدست آمده روابط روستایی- شهری شکل گرفته در محدوده مورد نظر که شامل جریانان مختلف روستایی- شهری است، بیشترین شدت جریان مربوطه به کشاورزی، جمعیت و بهداشت است. عدم حضور پزشک و ماما، دندانپزشک در مرکز و خانه بهداشت و دایر نبودن مرکز بهداشت و نبودن هیچ گونه خدمات کشاورزی در ارتباط با نهادهای کشاورزی در برخی روستاها از دلایل مراجعه به شهر اهواز بوده است. همچنین، فرصت های شغلی موجود در شهر اهواز و فرصت های آموزشی در ارتباط با دانشجویان از دلایل رفت و آمد روزانه به اهواز بوده است. با توجه به تاثیر گذاری روابط روستایی- شهری همانطور که داده های توصیفی تحقیق مشاهده شده است، در زمینه با

تحولات کالبدی، عمدتاً در زمینه مسکن کاربری اراضی و محدودیت منابع آب بوده و سیستم جمع آوری زباله بوده است. در ارتباط تحولات اجتماعی، با توجه به اینکه اکثر ساکنین روستاها تمایل به زندگی در شهر را دارند، روستاهایی که در فاصله کمتری از اهواز قرار دارند، تمایل بیشتری به زندگی در شهر داشته اند و همچنین، پیوندهای طایفه ای کم رنگ تر شده است. به طور کلی در راستای تبیین تاثیر روابط روستایی- شهری بر تحولات کالبدی- فضایی در نواحی روستایی پیرامون شهر اهواز موثر دانستن تنها یک جریان مانند جمعیت، سرمایه و .. به تنهایی در این روند، منجر به نگرش تک بعدی به مساله و مشکلات کالبدی- فضایی می گردد. با همه جانبه دانستن تمامی جریان های فضایی شکل گرفته به صورت توامان می توان نقش روابط روستایی- شهری را به درستی تبیین کرد و در راستای اصلاح و بهبود این روابط و شکل گیری تحولات کالبدی- فضایی مثبت کوشید. مناسبات شکل گرفته در بین روستاهای پیرامونی و شهر اهواز عمدتاً یکسویه به سمت شهر اهواز و غالباً با پیامدی منفی بوده اند. تحول کالبدی فضایی روستاهای پیرامونی شهر اهواز و خود کلانشهر امری گریزناپذیر است در چارچوب روابط شکل گرفته بین روستا و شهر عینیت فضایی یافته است. نظام مسکن به عنوان امری جدی و تاثیر پذیر از تحولات کالبدی است که مسکن بومی را به یک مسکن شهری تبدیل کرده است.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله که برگرفته از رساله دکتری می باشد، حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) افراخته، حسن؛ عزیز پور، فرهاد و زمانی، محدثه (۱۳۹۴). پیوندهای کلانشهری و تحولات کالبدی- فضایی روستاهای پیرامون مطالعه مورد: دهستان محمدآباد کرج، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۴، شماره ۱۵۰، صص. ۱۲۰-۱۰۱.
- ۲) سعیدی، عباس (۱۳۸۲). روابط شهر و روستا و پیوندهای روستایی- شهری: یک بررسی ادراکی، فصلنامه جغرافیا، دوره جدید، سال اول، شماره ۱، صص. ۷۱-۹۰.
- ۳) سعیدی، عباس (۱۳۸۵). روندهای مکان‌گزینی و الگوهای مکانیابی سکونتگاههای روستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، دفتر برنامه ریزی و هماهنگی طرحها، تهران.
- ۴) سعیدی، عباس (۱۳۹۰). روابط و پیوندهای روستایی- شهری در ایران، نشر مهر مینو، تهران.
- ۵) سعیدی، عباس (۱۳۹۲). پیوستگی توسعه روستایی- شهری در قالب منظومه‌های روستایی، فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی، سال ۲، شماره ۴، صص. ۲۲-۱۱.
- ۶) سعیدی، عباس (۱۳۹۹). برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی در راستای توسعه پایدار منظومه‌های روستایی- شهری، بنیاد مسکن، تهران.
- ۷) صدوق، سید حسن و عباس سعیدی (۱۳۸۵). نظام فضایی به مثابه جوهره مطالعات جغرافیایی، فصلنامه جغرافیا، دوره جدید، سال چهارم، شماره ۱۰ و ۱۱، صص. ۱-۲۵.
- ۸) محمودی، سیده کیناز؛ سعیدی، عباس؛ افراخته، حسن و عزیز پور، فرهاد (۱۳۹۸). امکانات و محدودیتهای کارآمدی منظومه‌های روستایی- شهری به عنوان مناطق کارکردی- مورد: منظومه ضیاءآباد (قزوین)، جغرافیا (فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران)، دوره ۱۷، شماره ۲۶، صص. ۷-۱۹.
- ۹) صرامی، حسن (۱۳۸۴). روابط شهر و روستا در بخش مرکزی شهرستان اصفهان، مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره ۱۸، شماره ۱، صص. ۴۶-۲۹.
- ۱۰) طالشی، مصطفی و حیدری، اسداله (۱۳۹۸). تحلیل شبکه تولید شیر با بهره گیری از رویکرد تحلیل شبکه ای مورد: سکونتگاه‌های روستایی نواحی هشتگرد و چاراویماق، نشریه جغرافیا و برنامه ریزی، دوره ۲۳، شماره ۷۰، صص. ۱۸۹-۲۰۶.

(۱) مرکز امار ایران، شناسنامه آبادیها (سال ۱۳۹۵).

- 12) Afrakhteh, H., Azizpour, F. & Zamani, M. (2014). Metropolitan connections and physical-spatial developments of the surrounding villages. Case study: Mohammadabad Karaj village, housing and village environment, Vol.34, No.150, pp. 101-120. [Persian].
- 13) Douglass, M. (1998). A Regional Network Strategy for Reciprocal Rural-urban Linkages." In: TWPR, Vol. 20, No. 1, pp.1-33.
- 14) Iran Statistics Center, birth certificates of settlements (2015). [Persian].
- 15) Lynch, K. (2005) Rural-Urban Interaction in the Developing World, Routledge, London/ New York;
- 16) Mahmoudi, K., Saidi, A., Afrakhteh, H. & Azizpour, F. (2018). Possibilities and limitations of the efficiency of rural-urban systems as functional areas - case: Zia-Abad system (Qazvin), Geography (Quarterly scientific-research journal of the Geographical Society of Iran), Vol.17, No.26, pp. 7-19. [Persian].
- 17) Mayer, H. (2016). Rural-Urban Linkages and Sustainable Regional Development: The Role of Entrepreneurs in Linking Peripheries and Centers in: Sustainability, Vol. 8, No.745, pp. 1-12.
- 18) Preston, D. (1975). Rural-urban and inter-settlement interaction: theory and analytical structure in: Area, Vol.7, No. 3, pp. 171-174.
- 19) Sadouq, H. & Saidi, A. (2006). Space system as the essence of geographical studies, Geography Quarterly, Vol.4, No. 10 , pp. 1-25. [Persian].
- 20) Saidi, A. (2003). City-Rural Relations and Rural-Urban Links: A Perceptive Survey, Geography Quarterly, New Course, First Year, No.1, pp. 71-90. [Persian].
- 21) Saidi, A. (2006). Location trends and location patterns of rural settlements, Islamic Revolution Housing Foundation, Planning and Project Coordination Office, Tehran. [Persian].
- 22) Saidi, A. (2012). Continuity of rural-urban development in the form of rural systems, physical-spatial planning quarterly, Vol.2, No.4, pp. 11-22. [Persian].
- 23) Saidi, A. (2018) Rural-Urban Relations and Links in Iran, Mehr Mino Publishing House, Tehran. [Persian].
- 24) Saidi, A. (2019). Physical-spatial planning in the direction of sustainable development of rural-urban systems, Housing Foundation, Tehran. [Persian].
- 25) Sarami, H. (2004) City and village relations in the central part of Isfahan city, Humanities Research Journal of Isfahan University, Vol. 18, No.1, pp. 29-46. [Persian].
- 26) Sietchiping , R. (2014). Role of Urban-Rural Linkages in Promoting Sustainable Urbanization in: Environment and Urbanization Asia, Vol. 5, No. 2, pp. 219-234.
- 27) Srivastava, N. & Shaw, R. (2016). Enhancing City Resilience through Urban-Rural Linkages in: Urban Disasters and Resilience in Asia, PP. 113-122.
- 28) Tacoli, C. (1998). Rural urban interactions: A guide to the literature in: Environment and Urbanization, Vol. 10, pp. 147-166.
- 29) Tacoli, C. (2007). Poverty, Inequality and the Underestimation of Rural-urban Linkages in: Development, Vol. 50, No. 2. pp. 90-95.
- 30) Taleshi, M. & Heydari, A. (2018). Analysis of the milk production network using the network analysis approach of the case: rural settlements of Hashtroud and Charavimaq districts, Geography and Planning Journal, Vol. 23, No. 70, pp. 189-206. [Persian].